

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-ווילצין, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 36 – אולי המחקר במדעי המדינה מחמיא את העיקר?

הבחירות מאחורינו; הניתוחים המלומדים והמאמרים עוד לפנינו. את הבלוג הזה אקדיש פחות למצב האומה בימים אלה, ויותר למצב שדה המחקר שלנו, קרי: מדע המדינה.

בתפר שבין מדע המדינה ובין תקשורת אנו נוהגים לומר שישנם שלושה סוגי "סדר יום". הראשון, סדר יום תקשורתי, כלומר מהם הנושאים שמוצגים באמצעי התקשורת. השני, סדר יום פוליטי, קרי על מה דנים ואת מה דוחפים קברניטי האומה ושליחיהם ברשויות המדינה. השלישי, סדר יום ציבורי: מהם הנושאים המעסיקים את העם בשיחות סלון ובמיוחד בפעילותם הפוליטית, בין בקלפי (הצבעה) ובין בימי שיגרה (הפגנות, כינוסים וכו').

בחירות 2006 (ולא רק הם, כפי שאסביר) היוו דוגמה חותכת לנתק שבין השניים הראשונים לבין זה האחרון. נכון, הפעם היה סיקור תקשורתי רחב יותר של "הבעיה החברתית" אולם בסופו של דבר, החדשות השוטפות הטביעו את הכוונות של העיתונאים להעלות את נושא החברה לראש סדר היום התקשורתי. הפוליטיקאים אף הם "הצליחו", חלקית, לשמור על סדר יום מדיני-בטחוני עתיקי יומין: קדימה, איחוד-לאומי/מפד"ל, הליכוד, קדימה ("התכנסות") ומרצ, הניפו בעיקר את הדגל המדיני – לעומת עבודה, ש"ס והמפלגות הערביות. שכחתי מפלגות כלשהן? בוודאי! (עוד מעט נגיע לשתייה).

ואיפה העם? חלק משמעותי לא הגיע לקלפי – אולי משום שסדר היום הפוליטי נשמע לו נדוש. חלק אחר החליט לעשות מעשה והרים שתי מפלגות מתחתית הסקרים להצלחות מסחררות (יחסית). המפלגה של ליברמן הייתה הפתעה גדולה – אבל רק לאלה אשר "התבייתו" על סיסמאות הטרנספור שלו. כי בעיקרו של דבר, המצע של ליברמן היה "חברתי" גם הוא, אם כי לא במונחים המקובלים בשיח הישראלי, מונחים הנוגעים לרווחה, חינוך, סיוע לחלשים וכו'. כוחו האלקטוראלי של ליברמן נשאב מהמדיניות המוצהרת והשאיפה הברורה שלו ל"חוק וסדר": יותר משטרה, מלחמה בלתי מתפשרת בפשיעה ובסמים, ברית נישואין ועוד נושאים חברתיים גרידא. אלא מאי? הן התקשורת והן הפוליטיקאים לא הבינו שאוכלוסיות שלמות מחפשות פתרון למצוקות היום-יום שלהם לא בתחום הכלכלי (רוב מצביעי ליברמן מן המעמד הבינוני, כמו רוב אזרחי המדינה) אלא בתחום החברתי במובן הרחב של המלה.

מפלגת הגמלאים ממחישה את הנתק בין סדר היום הציבורי לבין התקשורת והפוליטי ביתר שאת. מי בכלל דיבר על הקשישים במערכת הבחירות? וודאי לא אנשי התקשורת וגם לא כל כך המדינאים שלנו – אבל בבית, כנראה ילדי הקשישים וגם נכדיהם ראו מה קורה לקרובי משפחתם והחליטו לעשות מעשה יחד עם סבא וסבתא.

יש לשים לב, שאין זו הפעם הראשונה שזה קורה לנו. דבר דומה התרחש ב-1977, שהרי הסיבה העיקרית שהורידו אז את מפא"י ההיסטורית הייתה לא רק המחדל של מלחמת יום כיפור אלא גם ובעיקר, השחיתות, ההסתאבות הביורוקרטית וגם פצעי ההתנשאות האתנו-דתית-תרבותית של מפלגת מייסדי המדינה במשך שלושים שנה. גם אז התוצאה האלקטוראלית הגיעה כ"הפתעה".

ועכשיו נעבור למה שחשוב באמת, כלומר, לדיסציפלינה שלנו:

כשלמדתי מדע המדינה לתואר הראשון לפני כארבעה עשורים, הושם הדגש על האזרח. ספר הלימוד שהמחיש זאת יותר מכל היה המחקר המונומנטאלי של פרופ' סימור מרטין ליפסט (לימים זכיתי להיות המתרגל שלו בלימודי לתואר שלישי): Political Man – "האדם הפוליטי". בתקופה ההיא החוקרים המובילים שאלו שאלות יסוד: מיהו האדם הפוליטי? מה מניע את האזרח להשתתף בפוליטיקה? מהי השפעתו ובאיזו נסיבות? ספרי מחקר קלאסיים נוספים שכל סטודנט קרא בתקופה היו: Erich Fromm, Escape from וגם Theodore Adorno, The Authoritarian Personality

Freedom. אמנם הכלים המתודולוגיים היו פחות מפותחים, אולם היבול היה גדוש בתובנות. אני גם זוכר ספר די פופולארי אחר, שגם הוא העיד על זווית הראייה האנושית הפשוטה "מלמטה": Psychopathology and Politics, כלומר חשיבה והתנהגות בלתי "נורמאלית" של אזרחים (ספר שדווקא די מתאים להוויה הישראלית...). שלא לדבר על אייכמן בירושלים שכתבה חנה ארנדט, ספר שנוי במחלוקת שנבר במסתורי לב הפושע, או כפי שהחוקרת קראה לזה: "הבנאליות של הרוע".

כעת אנו מצויים בשנת תשס"ו, ובתור ראש מחלקה, החלטתי לבדוק כמה קורסים שמים את חקר האזרח במרכז. התשובה (העלובה): אחד ("אנתרופולוגיה פוליטית") – בנוסף לקורס "תולדות המחשבה מדינית", שכמובן דן בשאלות אלו אבל זה היוצא מן הכלל המוכיח את הכלל: הוגים בעבר לא בהווה. כמובן, אני בטוח שבקורסים עכשוויים אחרים קיימת התייחסות כזאת או אחרת לאזרח הדמוקרטי, אבל במרכז העניינים? לא בבית ספרנו – וגם לא כל כך בבתי ספר של הקולגות שלנו מאוניברסיטאות אחרות.

אז מה הפלא, אם כן, שהסוקרים, העיתונאים והפוליטיקאים שוכחים את האזרח הקטן? מלבד כמה שאלות סוציו-דמוגרפיות, האם הסוקרים באמת מנסים לרדת לסוף דעתם של אזרחי המדינה? מלבד סידרת כתבות ב"הארץ" אשר התמקדו בפריפריה ואשר דיברו עם האזרחים הלא משכילים בגובה העיניים (דווקא "הארץ"!), האם התקשורת באמת מנסה להבין את הקהל שלה? והפוליטיקאים – נו, אין צורך להכביר מלים. הם טובים בריצה בין בר-מצווה לחתונה ופה ושם גם לגיחות לשוק הכרמל או מחנה יהודה, אבל מתי הזמינו קבוצת אזרחים לשיחות נפש אמיתיות ואמיצות כדי להבין באמת ללבם?

המסקנה: כולנו אשמים במחדל הדמוקרטי והמחקרי החמור. הגישה המתודולוגית ה"בהייבירליסטית" שוב אינה באופנה באקדמיה (אינני מתכוון לסטטיסטיקה, אלא לניתוח התנהגות במישור המיקרו). אנו חוקרים ארגונים, מוסדות, רשויות, מפלגות וכו', אבל האזרח הקטן כנראה קטן עלינו. כנ"ל עבור אנשי תקשורת ומנהיגים בכנסת ובממשלה.

אבל לא לנצח. הציבור אמר את שלו בבחירות אלו: אנחנו, האזרחים, כאן. ואי אפשר סתם לספור אותנו. לא בבחירות וגם לא אחריהן בעיצוב מדיניות ובקבלת חוקים. אז הנה האתגר לעמיתי למקצוע (אחרי שיסיימו את ניתוח הבחירות): רדו ממגדל השן והתחילו לבדוק מה מתרחש על פני (כדור) הארץ. שלנו או שמא שכחנו את המקור המילולי של המונח "דמוקרטיה" / דמוס קרטוס: שלטון העם?

wilzis@mail.biu.ac.il